

Genocido aspektai Rusijos ir Ukrainos kare: kėsinimasis į Ukrainos žmones ir kultūros paveldą

Dr. Hana Baženova

Istorijos mokslų daktarė

Vidurio Europos instituto vyresnioji analitikė

Liublino Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto

Tarptautinės atminties tyrimų laboratorijos docentė

✉ bagenovaa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1724-7213

Pradėdama plataus masto agresiją prieš Ukrainą, Rusijos Federacija pažeidė Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą draudimą „naudoti jėgą prieš bet kurios valstybės teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę“. Nuo 2022 m. vasario 24 d. Ukrainoje vykdomi Rusijos ginkluotųjų pajėgų nusikaltimai yra patys sunkiausi tarptautinio masto nusikaltimai, tą patvirtina ir Tarptautinio baudžiamojo teismo išduotas arešto orderis Rusijos prezidentui Vladimirui Putinui ir prezidentui pavaldžiai vaiko teisių įgaliotinei Marijai Aleksejevnei Lvovai-Belovai dėl konkrečių veikų, kurias šis teismas priskiria karo nusikaltimams. Siekiant šias veikas pripažinti genocido nusikaltimu, būtina įrodyti kaltinamojo ketinimą visiškai ar iš dalies sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę.

Šiame straipsnyje nagrinėjami karo nusikaltimai, kuriuos Rusijos ginkluotosios pajėgos įvykdė prieš civilius Ukrainos gyventojus per Rusijos ir Ukrainos karą, ir nustatomi šių veikų ketinant vykdyti genocidą požymiai. Jame analizuojami aiškūs genocido veiksmai, įskaitant žudymus, sunkių kūno ar psichinių sužalojimų padarymą, priverstinį ukrainiečių vaikų perkėlimą į Rusiją ir okupuotas teritorijas bei sąmoningą gyvenimo sąlygų, nukreiptų į ukrainiečių kaip tautos fizinį sunaikinimą, sudarymą. Be to, straipsnyje kruopščiai nagrinėjami išpuoliai prieš šalies kultūros paveldo objektus, kurie, nelygu aplinkybės, gali būti kvalifikuojami kaip karo nusikaltimai (kai, be kita ko, jų negalima pateisinti karo būtinybe ir yra pažeidžiamas karinių ir civilių taikinių atskyrimo principas), nusikaltimai žmoniškumui (kai jie yra sistemingi) arba genocidas (kai jis yra tapatybės naikinimo politikos dalis).

Autorė įrodo, kad Rusijos agresija prieš Ukrainą ne tik kelia grėsmę šalies teritoriniam vientisumui ir valstybės suverenitetui, bet ir siekia bent iš dalies sunaikinti ukrainiečių tautą, jos tapatybę ir kultūrinį paveldą. Rusijos ir Ukrainos konfliktas turi genocido požymių, kurie pripažįstami tarptautinėje teisėje pagal 1948 m. Genocido konvenciją. Šie požymiai pasireiškia bandymu vykdyti genocidą, tiesioginiu ir viešu genocido kurstymu bei genocido vykdymu tam tikrose teritorijose, konkrečiai Buchoje ir Mariupolyje.

Bus sudėtinga pagrįsti ir įrodyti šio nusikaltimo vykdymą visoje Ukrainoje – šios pastangos gali užtrukti ne vienerius metus. Išimtis iš šio iššūkio – masinis beveik 4500 ukrainiečių našlaičių perkėlimas į Rusiją – nusikaltimas, palietęs visą šalį. Be to, kankinimų ir žudynių veiksmai, įvykdyti ankstyvuoju plataus masto įsiveržimo laikotarpiu (2022 m. vasario ir kovo mėn.) Kyjivo ir Černigovo regionuose, rodo tam tikrose vietovėse vykdyto genocido požymius. Vertinant turimus faktus per istorinę prizmę, Rusijos pajėgų veiksmuose Ukrainoje galima įžvelgti genocido požymių.

Reikšminiai žodžiai: Rusijos Federacija, Ukraina, Jungtinių Tautų konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, Raphaelis Lemkinas, karas, žmonės, kultūros paveldas, genocidas.

Ižanga

2022 m. vasario 24 d. Rusijos Federacija pradėjo plataus masto karinę agresiją prieš Ukrainą. Rusijos kariuomenė smogė visoje šalyje, įžengdama į Žytomyro, Kyjivo, Černigovo, Sumų, Charkivo, Luhansko, Donecko, Zaporožės, Chersono ir Mikolajivo sričių teritorijas. Dėl invazijos smarkiai padaugėjo civilių gyventojų aukų, buvo sunaikinta daugybė civilių objektų, įskaitant gyvenamuosius namus, medicinos ir švietimo įstaigas, prekybos centrus, geležinkelio stotis, maisto produktų bei vaistų sandėlius ir t. t.¹ Netrukus po Rusijos pajėgų pasitraukimo iš šiaurinių šalies sričių ėmė rasti pranešimų apie daugybę nužudymų ir vietos civilių gyventojų individualias ar kolektyvines masines kapavietes. Nuo to laiko dažnai pasigirsta teiginiai, kad „Rusija yra teroristinė valstybė“ ir kad „Rusijos valstybė remia terorizmą“. Šiame kontekste svarbu prisiminti 2022 m. spalio 13 d. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos priimtą rezoliuciją, kurioje dabartinis Rusijos režimas paskelbtas teroristiniu². Jau 2022 m. lapkričio 23 d. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją, pagal kurią pripažino Rusiją „valstybe, remiančia terorizmą“ ir valstybe, „naudojančia teroristines priemones“³.

Agresoriaus veiklą Ukrainoje liudija taikoma klasikinė teroro taktika ne tik kovos veiksmų zonoje, bet ir visoje šalyje. Rusijos pajėgos naudoja sunkiąją artileriją prieš civilius gyventojus ir civilinę infrastruktūrą, pasitelkia civilius gyventojus kaip gyvuosius skydus, persekioja asmenis dėl jų politinių ar religinių įsitikinimų, žiauriai elgiasi su paimitais į nelaisvę Ukrainos kariais ir trukdo tarptautinių organizacijų veiklai, įskaitant trukdymą atvykti Jungtinių Tautų ir Raudonojo Kryžiaus humanitariniams konvojams. Taip pat aktyviai vykdoma propaganda ir daromas psichologinis spaudimas laikinai okupuotose teritorijose gyvenančiam ukrainiečių jaunimui. Be to, Rusija intensyviai naudoja internetą propagandos, verbavimo ir finansiniais tikslais⁴. Visa ši veikla, įskaitant „branduolinį terorizmą“, kelia sunaikinimo grėsmę visiems Ukrainos gyventojams ir ją tarptautinė bendruomenė jau galėtų kvalifikuoti kaip genocidą.

¹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Ukraine, *Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack against Ukraine, 24 February–31 October 2022*, 7 December 2022, p. 6; United Nations in Ukraine, 7-12-2022, in: <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2022/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>>, [2023-11-24].

² Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2463 (2022) „Further escalation of the Russian Federation's aggression against Ukraine“, in: *Parliamentary Assembly*, <<https://pace.coe.int/en/files/31390/html>>, [2023-11-25].

³ European Parliament resolution of 23 November 2022 on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896 (RSP), in: *European Parliament*, <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.docx>, [2023-11-25].

⁴ Оксана Епель, Олександр Скрипнюк, „«Спецоперація» як злочин“, in: *Закон і Бізнес*, 13-09-2022, <https://zib.com.ua/ua/152930-deystviya_rossii_podpadayut_pod_priznaki_mezhdunarodnogo_ter.html>, [2023-11-27].

Svarstymai, ar Rusijos pajėgų vykdomi žiaurumai Ukrainoje yra genocido nusikaltimas, sukėlė mokslines diskusijas⁵. Kai kurie jų dalyviai žiaurumus linkę vertinti per *jus ad bellum* ir *jus in bello* prizmę, todėl daro išvadą, kad įvykdyti veiksmai tėra atsitiktiniai smurto atvejai⁶. Kita mokslininkų grupė įvykius analizuoja per genocido prizmę, siedama juos su platesniu istoriniu, politiniu ir kultūriniu kontekstu, t. y. Rusijos vykdoma plataus masto agresija prieš Ukrainą⁷. Šis straipsnis palaiko pastarąją tyrimų kryptį, siekdamas išnagrinėti karo nusikaltimus, kuriuos Rusijos kariuomenė įvykdė prieš civilius Ukrainos gyventojus per plataus masto konfliktą, ir nustatyti ketinimo vykdyti genocidą požymius. Autorė analizuoja akivaizdžias genocido veikas, įskaitant žudymus, sunkių kūno ar psichinių sužalojimų padarymą, priverstinį ukrainiečių vaikų perkėlimą ir sąmoningą gyvenimo sąlygų, nukreiptų į fizinį ukrainiečių tautos sunaikinimą, sudarymą. Be to, straipsnyje nagrinėjamas sistemingas šalies kultūros paveldo naikinimas, kuris gali būti vertinamas kaip sąmoningo siekio bent iš dalies sunaikinti ukrainiečius kaip tautinę grupę, saugomą Jungtinių Tautų konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, įrodymas.

Genocido konvencija ir karas Ukrainoje

Tarptautinėje baudžiamojoje teisėje yra apibrėžiamos keturios pagrindinės tarptautinių nusikaltimų kategorijos: genocido nusikaltimas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir agresijos nusikaltimai. Šie „pagrindiniai“ tarptautiniai nusikaltimai yra tokie sunkūs, kad jiems netaikomi jokie senaties terminai⁸. Terminą „genocidas“ pirmą kartą pavartojo lenkų kilmės teisininkas Raphaelis Lemkinas savo veikale *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (1944 m.). 1948 m. gruodžio 9 d. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. 1954 m. Sovietų Sąjunga ratifikavo

⁵ See Douglas Irvin-Erikson, „Is Russia Committing Genocide?“, in: *Opinio Juris*, 21-04-2022, <<https://opinio-juris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>>, [27-11-2023]; Yulia Ioffe, „Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?“, in: *Journal of Genocide Research*, 2023, DOI: 10.1080/14623528.2023.2228085; Martin Shaw, „Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction“, in: *Journal of Genocide Research*, 2023, DOI: 10.1080/14623528.2023.2185372; Tomasz Lachowski, Tomasz Stepniewski, *Russia's War on Ukraine: Geopolitics, International Law, and Genocide*, (ser. Prace IEŚ, 10/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023; Przemysław Pietrzak, Mariia Tkaczuk, „Czy można uznać działania Rosji podczas wojny na Ukrainie za ludobójstwo?“, in: *Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris*, 2022-06-22, <<https://ordoiuris.pl/wolnosci-obywatelskie/czy-mozna-uznac-dzialania-rosji-podczas-wojny-na-ukrainie-za-ludobojstwo>>, [2023-11-27]; ir t. t.

⁶ Žr., pvz., Noëlle Quénivet, „The Conflict in Ukraine and Genocide“, in: *Journal of International Peacekeeping*, 2022, No. 25 (2), pp. 141–154.

⁷ Žr., pvz., Denys Azarov [et al.], „Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide“, in: *Journal of International Criminal Justice*, May 2023, Vol. 21, Issue 2, pp. 233–264.

⁸ *Rome Statute of the International Criminal Court* [The Hague: International Criminal Court, 2011], p. 3, 15. Taip pat žr. Marcin Marcinko, „On legal classification of international crimes“, in: *Jagiellonian University in Kraków*, <https://en.uj.edu.pl/en_US/ju-research/-/journal_content/56_INSTANCE_2XezEHY2NT5h/81541894/150609631>, [2023-12-26].

šią konvenciją, o žlugus SSRS tiek Rusija, tiek Ukraina liko šios pirmosios žmogaus teisių sutarties šalimis. Pats Konvencijoje įtvirtintas genocido apibrėžimas yra pripažintas tarptautiniu mastu. Šis apibrėžimas naudojamas Tarptautinio baudžiamojo teismo (TBT) Romos statute, o vienas iš jo prokurorų, Karimas Khanas, tiria Rusijos nusikaltimus prieš Ukrainą.

Pagal Konvencijos 2 straipsnį genocidu laikoma toliau išvardyta veika, kuria „siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę, būtent“:

- a) tos grupės narių žudymas;
- b) rimtų fizinių ar psichikos sužalojimų padarymas tos grupės nariams;
- c) tyčinis sudarymas tai grupei tokių gyvenimo sąlygų, kuriomis apgalvotai siekiama fiziškai sunaikinti ją visą ar jos dalį;
- d) priemonių, kuriomis siekiama riboti tai grupei priklausančių žmonių gimstamumą, panaudojimas;
- e) prievartinis vienos tokios grupės vaikų perdavimas kitai.

Pagal šios tarptautinės sutarties 3 straipsnį baustina tokia veika, kaip: a) genocidas; b) susitarimas vykdyti genocidą; c) tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą; d) pasikėsinimas vykdyti genocidą; e) bendrininkavimas vykdant genocidą⁹. Taigi, siekiant įrodyti genocido veiką, būtina įrodyti ketinimą sunaikinti socialinę grupę fizine ir biologine, o ne tik kultūrine prasme. Kitaip tariant, nepakanka įrodyti tik žudynių (kurios yra karo nusikaltimai) ar infrastruktūros sunaikinimo (kurie taip pat gali būti laikomi karo nusikaltimais) faktą; svarbiausia yra nustatyti ketinimus, arba *dolus specialis*. Paprastai kaltinimai įvykdžius genocidą pareiškiama valstybei ir jos vadovams.

Timothy'io Snyder'io, garsaus amerikiečių istoriko, besidominčio Vidurio ir Rytų Europa, Sovietų Sąjunga ir Holokaustu, tvirtinimu, Rusija vienareikšmiškai vykdo penkių rūšių nusikaltimus, nurodytus Genocido konvencijoje. Tačiau unikalu yra tai, kad, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, Rusija tiek viešuose pareiškimuose, tiek žiniasklaidoje aiškiai deklaruoja ketinimus vykdyti genocidą¹⁰.

Po 2022 m. vasario 24 d. terminas „genocidas“ Ukrainos teisėsaugos sluoksniuose buvo vartojamas retai, vietoj jo dažniau buvo vartojamas „agresijos“ terminas. Situacija pasikeitė Ukrainos pajėgoms išlaisvinus Kyjivo sritį iš Rusijos kariuomenės. Bučos, Irpinės,

⁹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, in: *United Nations, Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect*, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf>, [2023-12-26].

¹⁰ Timothy'io Snyder'io kalba panelinėje diskusijoje „Rusijos genocidas Ukrainoje“, žr. „Helsinki Commission Briefing on Russia's Genocide in Ukraine“, in: *Commission on Security and Cooperation in Europe*, U. S. Helsinki Commission, 2022-11-14, <<https://www.csce.gov/press-releases/helsinki-commission-briefing-on-russias-genocide-in-ukraine/>>, [2023-11-28].

Gostomelio miestuose ir sričių kaimuose buvo aptikta masinių civilių gyventojų, įskaitant vaikus, žudynių, kankinimų ir prievartavimo faktų¹¹. 2022 m. balandžio 14 d. Ukrainos parlamentas priėmė deklaraciją, kurioje Rusijos ginkluotųjų pajėgų ir jos politinės bei karinės vadovybės veiksmus Ukrainos teritorijoje per plataus masto invaziją pripažino ukrainiečių tautos genocidu¹². Dokumente konstatuojama, kad egzistuoja oficiali Rusijos Federacijos politika nepripažinti ukrainiečių tautos teisės į saviidentifikaciją, apsisprendimą, taigi ir teisės egzistuoti. Be to, deklaracijoje patvirtinama Rusijos šimtmečiais vykdomos „deukrainizacijos“ politikos kryptis, kuria siekiama „praryti“ ukrainiečių tautą iškraipant ir pasisavinant jos istoriją, mokslo, kultūros ir meno pasiekimus, taip pat iškreipiant ukrainiečių tautos tapatybės įvaizdį ir jos nepriklausomybės siekį¹³.

Svarbu pažymėti, kad dar 2022 m. kovo 23 d. Lenkijos Seimas priėmė rezoliuciją dėl Rusijos vykdomų karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui, genocido nusikaltimų, sisteminių žmogaus teisių pažeidimų ir kitų nusikalstamų tarptautinės teisės pažeidimų Ukrainoje. Be to, Seimas Rusijos prezidentą V. Putiną pavadino karo nusikaltėliu. 2022 m. balandžio 21 d. Estijos ir Latvijos parlamentai pripažino Rusijos veiksmus Ukrainoje genocidu. 2022 m. gegužės 10 d. Lietuvos Seimas vienbalsiai paskelbė Rusiją teroristine valstybe, pabrėždamas Kremliaus siekį sunaikinti ukrainiečių tautą ir kvalifikuodamas šiuos veiksmus kaip genocidą. Tuo pat metu Kanados parlamento Bendruomenių rūmai vienbalsiai pritarė rezoliucijai, kuria Rusijos veiksmai Ukrainoje pripažinti genocidu (balandžio 28 d.). Čekijos (gegužės 11 d.) ir Airijos (birželio 1 d.) Senatai priėmė panašias rezoliucijas, kuriose Rusijos kariuomenės nusikaltimai Ukrainoje pripažinti genocidu prieš ukrainiečių tautą.

Po 2022 m. spalio mėnesio, Rusijos karinėms pajėgoms pradėjus masinius išpuolius prieš šalies kritinę infrastruktūrą, „genocido“ terminas vis dažniau imtas vartoti kalbant apie įvykius Ukrainoje. Taikydamosi į energetikos sektorių, Rusijos vadovybė siekė sukurti sąlygas, kuriomis ukrainiečiai negalėtų išgyventi. Vėliau genocidui buvo priskirtas ir medicinos įstaigų¹⁴ naikinimas, evakuacijos koridorių blokavimas, vadovėlių laikinai okupuotose teritorijose naikinimas, švietimo programų keitimas, kultūros ir kultūros paveldo naikinimas.¹⁵

¹¹ Martin Shaw, „Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction“, in: *Journal of Genocide Research*, 2023, DOI: 10.1080/14623528.2023.2185372.

¹² Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року № 2188-IX „Про Заяву Верховної Ради України 'Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні'“, in: *Верховна Рада України, Законодавство України*, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>>, [2023-11-28].

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Žr. Hanna Bazhenova, „System opieki zdrowotnej Ukrainy w warunkach wojny“, in: *Komentarze IEŚ*, 2/2023, nr 754, s. 1–3.

¹⁵ Pavyzdžiui, žr. Hanna Bazhenova, *Ukraina w ogniu: pozamilitarne wymiary wojny*, (ser. *Prace IEŚ*, 15/2022), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2022; eadem, *Ukraine on Fire: The Non-Military Dimensions of the War*, (ser. *Prace IEŚ*, 15/2022), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2022; eadem, „Niszczenie dziedzictwa kulturowego Ukrainy w czasie rosyjskiej agresji“, in: *Komentarze IEŚ*, 16/2024, nr 1040, s. 1–3.

Pirmasis oficialus dokumentas nuo plataus masto Rusijos invazijos pradžios, kuriame tarptautinė bendruomenė pavartojo genocido terminą vertindama Rusijos veiksmus, buvo 2023 m. balandžio 27 d. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija. Joje ukrainiečių vaikų deportacija ir priverstinis perkėlimas į Rusijos Federaciją buvo pripažintas genocidu¹⁶. Tai įvyko po to, kai kovo 17 d. Tarptautinis baudžiamasis teismas (TBT) paskelbė kaltinimus prezidentui V. Putinui ir prezidentui pavaldžiai vaiko teisių įgaliotinei M. Aleksejevnei Lvovai-Belovai įvykdžius karo nusikaltimus neteisėtai deportuojant ir perkeltiant vaikus iš Ukrainos į Rusiją¹⁷. 2023 m. gegužės 22 d. NATO Parlamentinė Asamblėja pripažino Rusijos nusikaltimus prieš Ukrainą genocidu, o teroristinį režimą Rusijos Federacijoje – „rašizmu“¹⁸.

Ketinio paieškos

Iš genocido požymių sunkiausia įrodyti ketinimą visiškai ar iš dalies sunaikinti Jungtinių Tautų konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį saugomą nacionalinę grupę. Bendras Rusijos kariuomenės įvykdytų nusikaltimų kontekstas ir pobūdis rodo, kad nusikaltimai buvo vykdomi greta ilgalaikės kampanijos, kuria buvo siekiama dehumanizuoti ir demonizuoti ukrainiečių tautą¹⁹ ir kurios atstovai vadinti „naciais“, „ukrofašistais“ arba „ukronaciais“. 2022 m. vasario 24 d. paskelbęs apie „specialiąją karinę operaciją“, prezidentas V. Putinas pareiškė „sieksias demilitarizuoti ir denacifikuoti Ukrainą“²⁰. Pažymėtina, kad denacifikacijos supratimas grindžiamas kiek amorfišku stereotipinių formulių rinkiniu, plačiai naudojamu Rusijos žiniasklaidoje ir Rusijos politikų kalbose bei pareiškimuose²¹.

¹⁶ Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2495 (2023) „Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to the Russian Federation or to temporarily occupied Ukrainian territories: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators“, in: *Parliamentary Assembly*, <<https://pace.coe.int/en/files/31776/html>>, [2023-11-29].

¹⁷ „Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova“, in: *International Criminal Court*, 17-03-2023, <<https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and->>, [2023-11-29].

¹⁸ NATO Parliamentary Assembly Declaration 482 „United and Resolute in Support of Ukraine“, 22-05-2023, in: *NATO Parliamentary Assembly*, <<https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-05/DECLARATION%20%20482%20-%20UKRAINE%20.pdf>>, [2023-11-29].

¹⁹ Žr. Azarov et al., *op cit.*; „New Lines Institute for Strategy and Policy, Raoul Wallenberg Centre for Human Rights, An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent“, May 2022, p. 16–18, in: <<https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>>, [2023-11-30]; *idem*, „The Russian Federation's Escalating Commission of Genocide in Ukraine“, in: *A Legal Analysis*, July 2023, pp. 22–25, <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/20230726-Genocide-Ukraine-Report-NISLAP_.pdf>, [2023-11-30].

²⁰ Vladimir Putin, „Address by the President of the Russian Federation“, in: *President of Russia*, 24-02-2022, <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>>, [2023-11-30].

²¹ Dėl išsamios šios temos analizės žr. Georgiy Kasianov, 'Denazification' and the Use of the Ukrainian Nationalist History Myth by Russia, in: *Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe*, edited by Hanna Bazhenova (ser. IES Policy Papers, 10/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023, pp. 15–29.

Išsamiausią „denacifikacijos“ tikslų interpretaciją galima rasti prieštaringai vertinamame Rusijos politikos technologo Timofejaus Sergejtsevo straipsnyje „Ką Rusija turėtų daryti su Ukraina?“, kurį paskelbė valstybinė naujienų agentūra „RIA Novosti“. Autoriaus nuomone, denacifikacija, kuri kartu yra ir šalies deukrainizacija, ir deeuropaizacija, turėtų apimti:

- a) Ukrainos ginkluotųjų pajėgų, „nacių batalionų“ ir teritorinės gynybos pajėgų, kurios visos, pasak T. Sergejtsevo, prisidėjo prie „rusų tautos genocido“, sunaikinimą;
- b) Ukrainos valdžios institucijų iliustraciją, išvalant jas nuo „nacių“;
- c) visų organizacijų, „susijusių su nacizmo praktika“, likvidavimą ir uždraudimą;
- d) gyventojų perauklėjimą „ideologiškai slopinant“ nacistines nuostatas ir taikant griežtą cenzūrą²².

Be to, Rusijos valdžia neigia atskiros ukrainiečių tautos egzistavimą. Savo straipsnyje „Apie istorinę Rusijos ir Ukrainos vienybę“, tapusiam plataus masto Rusijos agresijos preliudija, V. Putinas teigė, kad ukrainiečiai niekada nebuvo atskira tauta²³. 2022 m. vasario 21 d., teisindamas „specialiąją karinę operaciją“, jis pareiškė, kad Ukraina „niekada neturėjo stabilų tikro valstybingumo tradicijų“ ir yra neatsiejama Rusijos „istorijos, kultūros ir dvasinės erdvės“ dalis. Be to, V. Putinas teigė, kad šiuolaikinę Ukrainą „visiškai sukūrė Rusija“, taip kvestionuodamas Ukrainos valstybingumo ir tapatybės teisėtumą²⁴.

Ketinimai vykdyti genocidą pasireiškia ne tik oficialiuose Rusijos politinės ir karinės vadovybės, diplomatų ar valstybinės žiniasklaidos komentatorių pasisakymuose. Juos galima įrodyti ir analizuojant Rusijos pajėgų veiksmus Ukrainos teritorijoje. Vykstantys karo veiksmai sukėlė didžiulę grėsmę Ukrainos kultūriniam ir istoriniam paveldui visoje šalies teritorijoje. Daugybės sakralinių pastatų, muziejų, memorialinių kompleksų, paminklų, istorinių ir kultūrinių objektų, teatrų ir bibliotekų bombardavimų žalos mastas yra toks, kokio šalis nebuvo patyrusi nuo Antrojo pasaulinio karo laikų. Be to, iš laikinai okupuotų teritorijų išvežami muziejų eksponatai, perkeliamos švietimo įstaigų ir privačių asmenų meno kolekcijos.

Ukrainos kultūros ir informacinės politikos ministerijos tvirtinimu, 2022 m. vasario 24 d.–2023 m. lapkričio 25 d. laikotarpiu buvo sunaikinti arba sugadinti 863 kultūros paveldo objektai²⁵, iš jų 119 nacionalinės svarbos objektų, 674 vietinės svarbos objektai ir 70

²² Тимофей Сергейцев, „Что Россия должна сделать с Украиной“, in: *РИА Новости*, 3-04-2022, <<https://ria.ru/20220403/ukraine-1781469605.html>>, [2023-11-30].

²³ Владимир Путин, „Об историческом единстве русских и украинцев“, in: *Президент России*, 12-07-2021, <<http://kremlin.ru/events/president/news/66181>>, [2023-12-01].

²⁴ *Idem*, „Обращение Президента Российской Федерации“, in: *Президент России*, 21-02-2022, <<http://kremlin.ru/events/president/news/67828>>, [2023-12-01].

²⁵ UNESCO duomenimis, 2023 m. gruodžio 20 d. šis skaičius siekė 334, į kurį įėjo 125 maldos namai, 147 istorinės ir (arba) meninės vertės pastatai, 29 muziejai, 19 paminklai, 13 bibliotekų ir 1 archyvas. Žr. „Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO“, in: *UNESCO*, 12-22-2023, <<https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>>, [2023-12-23].

naujai atrastų objektų²⁶. Be to, buvo sunaikinta arba apgadinta 1750 kultūros infrastruktūros objektų, įskaitant 864 bendruomenių centrus, 613 bibliotekų, 136 meno mokymo įstaigas, 106 muziejus ir galerijas, 31 teatrą, kino teatrą ir filharmoniją. Daugiausia nuostolių ir žalos kultūros infrastruktūrai patyrė Donecko, Charkivo, Chersono, Kyjivo, Mikolajivo, Luhansko ir Zaporožės srityse bei Kyjivo mieste²⁷. Tačiau dabartiniai skaičiavimai toli gražu nėra galutiniai, nes didžiosios dalies sugriovimų neįmanoma užfiksuoti. Tai ypač pasakytina apie visiškai sugriautus miestus ir miestelius, tokius kaip Volnovacha, Popasna ir Mariupolis, kuriuose ištisi istoriniai kvartalai buvo sulyginti su žeme arba kurie yra aktyvaus karo zonose ir okupuotose teritorijose²⁸. Nuo 2023 m. lapkričio pabaigos beveik visa Luhansko teritorija ir didelės Donecko, Zaporožės ir Chersono sričių dalys yra laikinai okupuotos. Rusijos vykdyto niokojimo mastas ir pobūdis rodo, kad tai yra sąmoningas masinis ukrainiečių tautos, jos tapatybės ir kultūros naikinimas.

Projekto „Religion on Fire“ komandos surinktais duomenimis, 2023 m. rugsėjo pabaigoje nugriautų ir apgadintų bažnyčių bei maldos namų skaičius išaugo iki daugiau kaip 500. Iš jų daugiau kaip 100 religinių objektų buvo arba sugriauti, arba smarkiai apgadinti ir nebėgi būti naudojami religinėms apeigoms. Tai reiškia, kad maždaug kas penkiasdešimta bažnyčia Ukrainoje buvo tam tikru mastu apgadinta nuo Rusijos plataus masto agresijos pradžios. Iš jų mažiausiai 283 apgadinti stačiatikių maldos namai, daugiau kaip 155 protestantų, 15 žydų, 12 katalikų ir 7 musulmonų pastatai. Be to, apšaudytos ir mažiausiai septynios religinės švietimo įstaigos²⁹. Šiuo atžvilgiu labiausiai nukentėjo rytiniai regionai.

Dėl nuolatinio apšaudymo smarkiai nukentėjo Charkivo ir Odesos istoriniai centrai ir daugelis šių miestų kultūros paveldo objektų. Visų pirma tai Charkivo nacionalinis akademinis Lysenkos vardo operos ir baleto teatras, įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą, Charkivo dailės muziejus ir Odesos Kristaus Atsimainymo katedra. Be to, Sviatohirsko laura – viena iš trijų stačiatikių laurų (vienuolynų) Ukrainoje – smarkiai nukentėjo nuo daugkartinių bombardavimų, nes nuo pat karo pradžios atsidūrė aktyvaus konflikto zonoje.

²⁶ „Через російську агресію в Україні постраждали 863 пам'ятки культурної спадщини“, in: *Міністерство культури та інформаційної політики України*, 01-12-2023, <<https://mcip.gov.ua/news/chez-rosijsku-agresiyu-v-ukraini-postrazhdaly-863-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/>>, [2023-12-05].

²⁷ „МКІП: Через російську агресію в Україні постраждали 1750 об'єктів культурної інфраструктури“, in: *Урядовий портал*, 1-12-2023, <<https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-chez-rosiisku-ahresiiu-v-ukraini-postrazhdaly-1750-obiektiv-kulturnoi-infrastruktury>>, [2023-12-05].

²⁸ „МКІП: Через російську агресію в Україні постраждали 1750 об'єктів культурної інфраструктури“, in: *Урядовий портал*, 1-12-2023, <<https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-chez-rosiisku-ahresiiu-v-ukraini-postrazhdaly-1750-obiektiv-kulturnoi-infrastruktury>>, [2023-12-05]. H. Bazhenova, *Ukraine on Fire...*, p. 65.

²⁹ „В Україні понад 500 релігійних споруд знищено або пошкоджено внаслідок російського вторгнення“, in: *Духовний фронт України*, 26-09-2023, <<https://df.news/2023/09/26/v-ukraini-ponad-500-relihijnykh-sporud-znyshcheno-abo-poshodzheno-vnaslidok-rosijskoho-vtorhnennia/>>, [2023-11-23].

Dėl Rusijos agresijos sudegė Charkivo srities Skovorodynivkos kaime esantis Nacionalinis literatūrinis memorialinis muziejus, skirtas 1722 m. gimusiam didžiajam ukrainiečių filosofui Hryhoriui Skovorodai. Be to, Ivankive, netoli Kyjivo, buvo sudegintas Istorijos ir kraštotyros muziejus, kuriame buvo saugomi iškilios liaudies dailininkės ir Ukrainos *art naiif* (naiviojo meno) atstovės Marijos Prymachenko darbai. Laimei, didelė šių muziejų kolekcijų dalis buvo išgelbėta ir pervežta į saugesnes vietas. Tarp beveik visiškai sunaikintų pastatų buvo Donecko akademinis regioninis dramos teatras³⁰ ir Arkhipo Kuindzhio meno muziejus (abu įsikūrę Mariupolyje), Mariupolio kraštotyros muziejus, Ochtyrkos municipalinis kraštotyros muziejus (Sumų sritis), Černigovo antikvaro muziejus, Lisičansko daugiafunkcinė gimnazija – XIX a. pabaigos belgų architektūros paminklas (Luhansko sritis) ir kt. Didelę žalą patyrė ir Odesos nacionalinis vaizduojamojo meno muziejus bei Kyjivo nacionalinis Bohdano ir Varvaros Khanenko meno muziejus. Nukentėjo net vienintelis Ukrainos muziejus, skirtas rusų poetui Sergejui Jeseninui, nuo 2010 m. veikęs Charkivo mokykloje. Naikinamos ir archeologinės vietovės, kai kurios iš jų – dėl persikeliančios kariuomenės ir statomų įtvirtinimų³¹.

Nuo ketinimų prie veiksmų

Naikinti ukrainiečius kaip tautą buvo siekiama vykdant genocido veiką, apibrėžtą Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Ši veika apima žudymą ir sunkių kūno ar psichinių sužalojimų padarymą, kuris apima ne tik kankinimus, prievartavimus ir seksualinį smurtą, netinkamą elgesį su sulaikytaisiais, bet ir lytinių organų žalojimą, taip pat tyčinį tokių gyvenimo sąlygų sudarymą, siekiant fiziškai sunaikinti visą ukrainiečių tautą ar jos dalį, pavyzdžiui, atimant galimybę gauti būtiniausių išgyvenimui reikalingus daiktus, blokuojant humanitarinius krovinius, trukdant civilių gyventojų evakuaciją, smarkiai gadinant ir naikinant svarbią infrastruktūrą, vykdant „urbicidą“ ir „ekocidą“; priverstinai perkelti ukrainiečių vaikus į Rusiją ar okupuotas teritorijas³².

Informaciją apie Rusijos nusikaltimus renka ir fiksuoja Ukrainos valstybinės institucijos, daugybė visuomeninių organizacijų, žiniasklaida ir tarptautinės organizacijos. Tačiau

³⁰ 2022 m. kovo 16 d. per Rusijos oro antskrydį prieš teatrą žuvo mažiausiai 300 teatre besislėpusių civilių. Žr. Amnesty International, „Children: The Attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine, London: Amnesty International Ltd, 2022, p. 3.

³¹ „Збитки від руйнувань культурних та релігійних об'єктів під час війни складають понад \$15 млрд“, in: *Kyiv School of Economics*, 16-03-2023, <<https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-vid-ruynuvan-kulturnih-ta-religijnih-ob-yektiv-pid-chas-viyni-skladayut-ponad-1-5-mlrd/>>, [2023-11-23]; H. Bazhenova, *Ukraine on Fire...*, pp. 45–46; eadem, „Niszczenie dziedzictwa kulturowego Ukrainy...“, s. 2.

³² Žr. Azarov et al., *op cit.*, p. 25–31; Валерій В. Сокуренько, „Війна Росії проти України – геноцид українського народу“, in: *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: збірник доповідей науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.), Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023, с. 11–13.

įvertinti tikrąjį šių nusikaltimų mastą karo veiksmų metu yra sudėtinga dėl didelės valstybės teritorijos dalies okupacijos³³. Nuo 2023 m. gruodžio 19 d. Ukrainos generalinė prokuratūra užregistravo daugiau kaip 118 tūkst. Rusijos Federacijos įvykdytų karo nusikaltimų, o 681 Rusijos karinės ir politinės vadovybės atstovą įvardijo kaip įtariamąjį³⁴. Pagrindinė problema tiriant šiuos nusikaltimus yra beprecedentis jų skaičius.

2022 m. vasario 24 d.–2023 m. gruodžio 4 d. laikotarpiu Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras užfiksavo ir patvirtino daugiau kaip 10 tūkst. dėl konflikto žuvusių civilių mirčių, iš kurių daugiau kaip 560 buvo vaikai. Dar 18 500 civilių buvo sužeisti, daugelis iš jų – sunkiai. Dauguma nukentėjo nuo tolimojo nuotolio sprogstamųjų ginklų, tokių kaip artilerijos sviediniai, raketos, kasetinė amunicija ir bepiločiai orlaiviai. Daug aukų užfiksuota dėl Rusijos raketų atakų prieš taikinius, esančius tankiai apgyvendintuose gyvenamuosiuose rajonuose, dažnai nutolusiuose nuo fronto linijos. Vienas tokių pavyzdžių – 2023 m. gruodžio viduryje Kyjivo apšaudymas raketomis, per kurį buvo sužeista daugiau kaip 50 žmonių ir apgadinta keletas gyvenamųjų pastatų³⁵. Tačiau faktiniai nuostoliai yra daug didesni. Tikslus Ukrainos piliečių, žuvusių praktiškai nušluotuose nuo žemės paviršiaus miestuose ir miesteliuose, pavyzdžiui, Sievierodonecke, Lisičanske, Popasnoje, Bachmute ir kituose, skaičius lieka nežinomas. Vien Mariupolyje, kuris 2022 m. pavasarį buvo beveik sugriautas per raketų antskrydžius, kukliausiu vertinimu galėjo žūti daugiau kaip 20 tūkst. civilių gyventojų. Į šiuos skaičius įskaičiuojami nuostoliai, užfiksuoti Ukrainos valdžios institucijų buvimo mieste metu. Tačiau žmogaus teisių aktyvistų teigimu, šis skaičius potencialiai gali svyruoti nuo 60 tūkst. iki 100 tūkst. gyventojų. Šie asmenys pirmiausia buvo tiesioginio smurto aukos, dėl apšaudymo nukentėję ar dingę be žinios asmenys, arba asmenys, tragiškai atėmę sau gyvybę³⁶.

Veika, kuria, kaip dažnai manoma, buvo siekiama sunaikinti dalį ukrainiečių tautos ir dėl to pagal tarptautinę teisę pirmiausia galimai kvalifikuotina kaip genocidas, yra neteisėtas ukrainiečių vaikų deportavimas į Rusiją. Jungtinių Tautų nepriklausoma tarptautinė tyrimo komisija dėl Ukrainos, kurią įsteigė Žmogaus teisių taryba, savo ataskaitoje išskyrė tris deportuotų vaikų kategorijas: 1) vaikus, kurie karo veiksmų metu neteko tėvų arba laikinai prarado ryšį su jais; 2) vaikus, kurie buvo atskirti po to, kai vienas iš tėvų buvo sulaikytas

³³ Jakub Olchowski, *War Crimes of the Russian Federation during the Invasion of Ukraine* (ser. Prace IEŚ, 11/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023, p. 34.

³⁴ „Понад 118 тисяч воєнних злочинів задокументував Офіс Генерального прокурора”, in: *АрміяInform*, 19-12-2023, <<https://armyinform.com.ua/2023/12/19/ponad-118-tysyach-voyennyh-zlochyniv-zadokumentuvav-ofis-general-nogo-prokurora/>>, [2023-12-21].

³⁵ „Russia ‘should immediately cease its use of force against Ukraine,’ Türk declares”, in: *UN Human Rights Office of the High Commissioner*, 19-12-2023, <<https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2023/12/russia-should-immediately-cease-its-use-force-against-ukraine-turk>>, [2023-12-23].

³⁶ Олександр Янковський, Олена Бадюк, ‘Це був дійсно геноцид’: в Україні документують злочини РФ в Маріуполі для окремого подання у Гаагу, in: *Радіо Свобода*, 14-12-2023, <<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-henotsyd-rosiya-haaha/32682784.html>>, [2023-11-25].

filtravimo punkte; 3) vaikus, kurie buvo institucijose (pavyzdžiui, našlaičių prieglaudose ar internatinėse mokyklose)³⁷.

Oficialios Ukrainos statistikos duomenimis, 19 546 vaikai (beveik 4500 iš jų yra našlaičiai) buvo deportuoti ir (arba) priverstinai perkelti iš Donecko, Luhansko, Charkivo, Chersono ir Zaporožės sričių į Rusiją, o nuo 2023 m. gruodžio 26 d. iš jų į Ukrainą grįžo tik 387. Tačiau Rusijos atvirų šaltinių duomenys rodo, kad deportuotų vaikų skaičius yra daug didesnis – 744 tūkst. vaikų³⁸. Filtravimo stovyklos yra neatsiejamas perkėlimo elementas. Filtravimo metu vyrai, moterys ir vaikai laikomi atskirai. Tuomet rusai juos apklausia vienu metu, lygindami gautą informaciją. Pasitaikė ir prievartinio tėvų ir vaikų atskyrimo atvejų, kai tėvai buvo sulaikomi dėl tam tikrų jiems užduodamų klausimų, o vaikai į Rusiją išsiunčiami vieni.

Jungtinių Tautų tyrimo komisijos duomenimis, nė vienas iš nagrinėtų ukrainiečių vaikų perdavimo atvejų neatitiko tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimų. Ši teisė draudžia ginkluoto konflikto šaliai evakuoti vaikus be tėvų ar teisėtų globėjų sutikimo, išskyrus laikiną evakuaciją, kai yra svarbių priežasčių, susijusių su vaikų sveikata ar gydymu, arba priežasčių, susijusių su jų saugumu, išskyrus okupuotas teritorijas. Deportuoti ir priverstinai perkelti ukrainiečiai išvežami į įvairius Rusijos regionus, įskaitant ir pačius atokiausius: Sibirą, Tolimuosius Rytus, Šiaurės Kaukazą, Čečėniją ir Sachaliną. Be to, rusai nuolat keičia vaikų buvimo vietą, kad Ukrainos pusė negalėtų jų susekti ir imtis kokių nors veiksmų jiems susigrąžinti. Konfiskuojami šių vaikų dokumentai, atimami asmeniniai daiktai ir ryšio priemonės³⁹.

Aprašytas karo nusikaltimas vykdomas prieš ypač pažeidžiamą Ukrainos civilių gyventojų grupę. Tarptautinio baudžiamojo teismo prokuroras ir teisėjai surinko pakankamai įrodymų, kad būtų galima išduoti Rusijos prezidento ir prezidento vaiko teisių įgaliotinės arešto orderį dėl priverstinio vaikų perkėlimo į Rusiją. Šiuo atveju labai svarbu tai, kad dėmesio sutelkimas į vaikus gali padėti delegitimuoti pačias Rusijos invazijos priežas-

³⁷ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, (A/HRC/52/62), 15 March 2023, p. 15, in: *UN Human Rights Office of the High Commissioner*, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf>, [2023-11-25].

³⁸ Šie skaičiai gali būti padidinti ir gali apimti duomenis apie vaikus, kurie su šeimomis išvyko tranzitu per Rusijos Federacijos ir Baltarusijos teritoriją, nes kai kuriose apskrityse evakuacija buvo galima tik per šių valstybių teritorijas. „Children of War: 24 February 2022–26 December 2023“, 26-12-2023, in: <<https://childrenofwar.gov.ua/en/>>, [2023-12-26]; „Росія могла депортувати сотні тисяч українських дітей – Верещук“, in: *Голос Америки*, 02-12-2023, <<https://www.holosameryky.com/a/vereshchuk-razhe-shcho-bykradenykh-ditej-mozhe-but-y-sotni-tysiach/7380966.html>>, [2023-12-26].

³⁹ Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, p. 15; „Навіщо Росія викрадає українських дітей та що робити постраждалим?“, in: *ZMINA*, 13-03-2023, <<https://zmina.ua/media/navishho-rosiya-vykradaye-ukrayinskyh-ditej-ta-shho-robyty-postrazhdalym/>>, [2023-11-27]; „Росія викрадає українських дітей: як їх повернути?“, in: *Українформ*, 18-08-2023, <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosia-vykradae-ukrainskih-ditej-ak-ih-povernuti.html>>, [2023-11-27].

tis, viena kurių neva buvo savigyna⁴⁰. Kaip pažymėjo plačiai žinomas tarptautinės teisės ekspertas Michaelas Byersas, „vaikų grobimas galų gale neturi nieko bendra su Rusijos apsauga nuo NATO“⁴¹.

Priverstinis ukrainiečių vaikų perkėlimas ir asimiliacija gali lemti jų tautinės ir kultūrinės tapatybės ištrynimą. Vadinas, ši karo nusikaltimą galima kvalifikuoti kaip neatsiejamą identicidą, kuris pasireiškia:

a) sistemingu Rusijos Federacijos švietimo standartų diegimu Ukrainos švietimo įstaigose laikinai okupuotose teritorijose;

b) draudimu vartoti ukrainiečių kalbą ir ukrainiečių kalba parašytas knygas, įskaitant vadovėlius, tokių knygų naikinimu, neatidėliotinu rusų ideologinės orientacijos švietimo rusų kalba diegimu;

c) plačiai paplitusia politine propaganda ir politiniu persekiojimu laikinai okupuotose teritorijose;

d) Ukrainos piliečių, ypač vaikų, neteisėto sulaikymo ir perkėlimo į Rusijos Federaciją praktika;

e) deportuotų ukrainiečių vaikų perauklėjimu, kai kurių iš jų įvaikinimu rusų šeimose ir pavertimu Rusijos piliečiais⁴². Pasitaiko įvaikinimo atvejų, kai pakeičiamas ne tik vaiko vardas ir pavardė, bet ir jo gimimo vieta bei data.

Verta paminėti, kad tradiciškai mūsų istorinis genocido supratimas pirmiausia rėmėsi etninės ar rasinės grupės sunaikinimu. Pasak Izraelio ir JAV politologo ir istoriko Eugene'o Finkelio, Ukraina greičiausiai yra unikalus atvejis, kai bandoma sunaikinti ne tik etninius ukrainiečius, bet ir visą tautą. Šiuo požiūriu jis teigia, kad nors teisiškai nustatyti genocidą visoje šalyje gali būti sudėtinga ir užtrukti ne vienerius metus, istoriniu požiūriu yra ne20-03-ginčijamų įrodymų, rodančių, kad tai yra genocidas⁴³.

⁴⁰ Mark Kersten, „Why did the International Criminal Court focus on the transfer and deportation of children from Ukraine to Russia?“, in: *Justice in Conflict*, 21-03-2023, <<https://justiceinconflict.org/2023/03/21/why-did-the-international-criminal-court-focus-on-the-transfer-and-deportation-of-children-from-ukraine-to-russia/>>, [2023-11-29].

⁴¹ Michael Byers, „An arrest warrant for Vladimir Putin will have consequences for China“, in: *The Globe and Mail*, 20-03-2023, <<https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-putin-icc-arrest-warrant-china/>>, [2023-11-29].

⁴² Сокуренько, *op. cit.*, c. 12; Kaveh Khoshnood et al., *Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children. A Conflict Observatory Report*, Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, [New Haven] 14 February 2023, pp. 6, 14–15.

⁴³ Eugene Finkel interviu su Bartłomiej Gajos: Бартоломей Гайос, „Нет никакого сомнения, что в Украине речь идет о геноциде“, in: *Новая Польша*, 10-06-2022, <<https://novayapolsha.eu/article/ukraina-pervyi-sluchai-genocida-kogda-pytayutsya-unichtozhit-naciyu/>>, [2023-11-28].

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad Rusijos agresija ne tik kelia grėsmę Ukrainos teritoriniam vientisumui ir valstybės suverenitetui, bet ir siekia bent iš dalies sunaikinti ukrainiečių tautą, jos tapatybę ir kultūrinį paveldą. Vykstantis karas turi genocido kampanijos požymių, kuriai būdinga tokia veika, kaip žudymai, sunkių kūno ir psichinių sužalojimų padarymas, tyčinis gyvenimo sąlygų sudarymas, kuriomis siekiama visiškai ar iš dalies fiziškai sunaikinti ukrainiečių tautą. Šiai kampanijai taip pat būdingas prievartinis ukrainiečių vaikų perkėlimas į Rusijos Federaciją ir okupuotas teritorijas, lydimas sąmoningo jų tapatybės keitimo vykdant asimiliacijos politiką.

Viena sudėtingiausių problemų kvalifikuojant nusikaltimą kaip genocido veiką yra įrodymų, rodančių tyčinį ketinimą visiškai ar iš dalies sunaikinti tam tikrą grupę, pakankamumas ir priimtinumai. Dabartinio karo kontekste yra įtikinamų įrodymų, patvirtinančių bandymą vykdyti genocidą, tiesioginį ir viešą genocido kurstymą ir genocido vykdymą tam tikrose teritorijose, konkrečiai Buchoje ir Mariupolyje.

Nors genocido nusikaltimui pagrįsti ir įrodyti visoje Ukrainoje kyla didelių teisinių sunkumų, o šios pastangos gali užtrukti ne vienerius metus, sisteminis šių veikų pobūdis kartu su plačiai paplitusiais žiaurumus patvirtinančiais dokumentais suteikia tvirtą pagrindą daryti istorines paraleles ir kvalifikuoti šiuos veiksmus kaip genocidą. Visų pirma masinis beveik 4500 ukrainiečių našlaičių perkėlimas į Rusiją yra akivaizdus genocido aktas, turintis įtakos visai šaliai. Be to, kankinimų ir žudynių aktai, įvykdyti ankstyvaisiais plataus masto karo etapais (2022 m. vasario ir kovo mėn.) Kyjivo ir Černigovo srityse, taip pat turi genocido požymių.

Minėti ir kiti esantys įrodymai, vertinant juos per istorinę prizmę, rodo, kad Rusijos ginkluotųjų pajėgų veiksmai Ukrainoje turi genocido požymių. Todėl yra būtina skubiai pripažinti šiuos nusikaltimus tarptautiniu mastu ir prisiimti atsakomybę už juos, kad būtų užkirstas kelias tolesniam naikinimui ir apsaugota ukrainiečių tautos ateitis.

Literatūra

1. Amnesty International, „*Children: The Attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine*“, London: Amnesty International, 2022.
2. Azarov Denys et al., „Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide“, in: *Journal of International Criminal Justice*, 2023, No. 21 (2), pp. 233–264.
3. Bazhenova Hanna, „Niszczzenie dziedzictwa kulturowego Ukrainy w czasie rosyjskiej agresji“, in: *Komentarze IEŚ*, nr 1040 (16/2024), s. 1–3.
4. Bazhenova Hanna, „System opieki zdrowotnej Ukrainy w warunkach wojny“, in: *Komentarze IEŚ*, 2023, nr 754, s. 1–3.
5. Bazhenova Hanna, *Ukraina w ogniu: pozamilitarne wymiary wojny* (ser. *Prace IEŚ*, 15/2022), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2022.

6. Bazhenova Hanna, *Ukraine on Fire: The Non-Military Dimensions of the War* (ser. Prace IEŚ, 15/2022), Lublin: Instytut Europy Środkowej 2022.
7. Byers Michael, „An Arrest Warrant for Vladimir Putin will have Consequences for China“, in: *The Globe and Mail*, 20-03-2023, <<https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-putin-icc-arrest-warrant-china/>>, [2023-11-29].
8. *Children of War: 24 February 2022–26 December 2023*, 26-12-2023, in: <<https://childrenofwar.gov.ua/en/>> [2023-11-26].
9. Commission on Security and Cooperation in Europe, U.S. Helsinki Commission, „Helsinki Commission Briefing on Russia's Genocide in Ukraine“, 14-11-2022, video, in: <<https://www.csce.gov/press-releases/helsinki-commission-briefing-on-russias-genocide-in-ukraine/>>, [2023-11-28].
10. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, in: *United Nations, Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect*, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf>, [2023-11-26].
11. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2463 (2022) „Further Escalation of the Russian Federation's Aggression Against Ukraine“, in: *Parliamentary Assembly*, <<https://pace.coe.int/en/files/31390/html>> [2023-11-25].
12. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2495 (2023) „Deportations and Forcible Transfers of Ukrainian Children and Other Civilians to the Russian Federation or to Temporarily Occupied Ukrainian Territories: Create Conditions for Their Safe Return, Stop These Crimes and Punish the Perpetrators“, in: *Parliamentary Assembly*, <<https://pace.coe.int/en/files/31776/html>>, [29-11-2023].
13. European Parliament resolution of 23 November 2022 on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP), in: *European Parliament*, <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.docx>, [2023-11-25].
14. Finkel Eugene, interviewed by Bartłomiej Gajos: Бартомеј Гайос, „Нет никакого сомнения, что в Украине речь идет о геноциде“, in: *Новая Польша*, 10-06-2022, <<https://novayapolsha.eu/article/ukraina-pervyi-sluchai-genocida-kogda-pytayutsya-unichtozhit-naciyu/>>, [2023-11-28]. [Bartolomej Gajos, „Net nikakovo somnenija, čto v Ukraine reč idet o genocide“, in: *Novaja Polša*].
15. International Criminal Court, „Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova“, 17-03-2023, in: <<https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>>, [2023-11-29].
16. Ioffe Yulia, „Forcibly Transferring Ukrainian Children to the Russian Federation: A Genocide?“, in: *Journal of Genocide Research*, 2023.
17. Irvin-Erickson Douglas, „Is Russia Committing Genocide?“, in: *Opinio Juris*, 21-04-2022, <<https://opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/>>, [2023-11-27].
18. Kasianov Georgiy, „Denazification“ and the Use of the Ukrainian Nationalist History Myth by Russia“, in: *Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe* (edited by Hanna Bazhenova) (ser. IEŚ Policy Papers, 10/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023, pp. 15–29.
19. Kersten Mark, „Why did the International Criminal Court Focus on the Transfer and Deportation of Children From Ukraine to Russia?“, in: *Justice in Conflict*, 21-03-2023, <<https://justiceinconflict.org/2023/03/21/why-did-the-international-criminal-court-focus-on-the-transfer-and-deportation-of-children-from-ukraine-to-russia/>>, [2023-11-29].

20. Khoshnood Kaveh et al., *Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children. A Conflict Observatory Report*, Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health, (New Haven) 14 February 2023.
21. Kyiv School of Economics, „Збитки від руйнувань культурних та релігійних об'єктів під час війни складають понад \$1.5 млрд“, 16-03-2023, in: <<https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-vid-ruynuvan-kulturnih-ta-religijnih-ob-yektiv-pid-chas-viyni-skladayut-ponad-1-5-mlrd/>>, [2023-11-23]. [„Zbitki vid rujnuvan kulturnich ta religijnich objektiv pid cas viyni skladajut ponad \$1.5 mlrd“].
22. Lachowski Tomasz, Stępniewski Tomasz, *Russia's War on Ukraine: Geopolitics, International Law, and Genocide*, (ser. *Prace IEŚ*, 10/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023.
23. Marcinko Marcin, „On Legal Classification of International Crimes“, in: *Jagiellonian University in Kraków*, <https://en.uj.edu.pl/en_US/ju-research/-/journal_content/56_INSTANCE_2XezEHy2NT5h/81541894/150609631>, [2023-12-26].
24. NATO Parliamentary Assembly Declaration 482 „United and Resolute in Support of Ukraine“, 22-05-2023, in: *NATO Parliamentary Assembly*, <<https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-05/DECLARATION%20%20482%20-%20UKRAINE%20.pdf>>, [2023-11-29].
25. New Lines Institute for Strategy and Policy, Raoul Wallenberg Centre for Human Rights, *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent*, May 2022, in: <<https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>>, [2023-11-30].
26. New Lines Institute for Strategy and Policy, Raoul Wallenberg Centre for Human Rights, *The Russian Federation's Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis*, July 2023, in: <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/20230726-Genocide-Ukraine-Report-NIS-LAP_.pdf>, [2023-11-30].
27. Olchowski Jakub, *War Crimes of the Russian Federation during the Invasion of Ukraine* (ser. *Prace IEŚ*, 11/2023), Lublin: Instytut Europy Środkowej, 2023.
28. Pietrzak Przemysław, Tkaczuk Mariia, „Czy można uznać działania Rosji podczas wojny na Ukrainie za ludobójstwo?“, in: *Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris*, 22-06-2022, <<https://or-do-iuris.pl/wolnosc-obywatelskie/czy-mozna-uznac-dzialania-rosji-podczas-wojny-na-ukrainie-za-ludobojstwo>>, [2023-11-27].
29. Putin Vladimir, „Address by the President of the Russian Federation“, in: *President of Russia*, 24-02-2022, <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>>, [2023-11-30].
30. Quénivet Noëlle, „The Conflict in Ukraine and Genocide“, in: *Journal of International Peacekeeping*, 2022, No. 25 (2), pp. 141–154.
31. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*, (A/HRC/52/62), 15 March 2023, in: *UN Human Rights Office of the High Commissioner*, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf>, [2023-11-25].
32. *Rome Statute of the International Criminal Court* [The Hague: International Criminal Court, 2011].
33. Shaw Martin, „Russia's Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction“, in: *Journal of Genocide Research*, 2023, doi: 10.1080/14623528.2023.2185372.
34. UN Human Rights Office of the High Commissioner, „Russia 'should immediately cease its use of force against Ukraine,' Türk declares“, 19-12-2023, in: <<https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2023/12/russia-should-immediately-cease-its-use-force-against-ukraine-turk>>, [2023-11-23].

35. UNESCO, „Damaged Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO“, 22-12-2023, in: <<https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>>, [2023-12-25].
36. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Ukraine, *Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack Against Ukraine, 24 February–31 October 2022*, 7 December 2022, in: *United Nations in Ukraine*, 7-12-2022, <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2022/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf>>, [2023-11-24].
37. ZMINA, „Навіщо Росія викрадає українських дітей та що робити постраждалим?“, 13-03-2023, in: <<https://zmina.ua/media/navishho-rosiya-vykradaye-ukrayinskyh-ditej-ta-shho-robyty-postrazhdalym/>>, [27-11-2023] [„Naviščo Rosija vikradae ukrainiskich ditej ta šcio robity postrazhdalim?“].
38. АрміяInform, „Понад 118 тисяч воєнних злочинів задокументував Офіс Генерального прокурора“, 19-12-2023, in: <<https://armyinform.com.ua/2023/12/19/ponad-118-tysyach-voyenyh-zlochyniv-zadokumentuvav-ofis-generalnogo-prokurora/>>, [2023-12-21]. [ArmijaInform, „Ponad 118 tisiač voennich zločiniv zadokumentuvav Ofis Generalnogo prokurora“].
39. Голос Америки, „Росія могла депортувати сотні тисяч українських дітей – Верещук“, 2-12-2023, in: <<https://www.holosameryky.com/a/vereshchuk-razhe-shcho-bykradenykh-ditej-mozhe-buty-sotni-tysiach/7380966.html>>, [2023-12-26]. [Golos Ameriki, „Rosija mogla deportuvati sotni tisiač ukrainiskich ditej – Vereščuk“].
40. Духовний фронт України, „В Україні понад 500 релігійних споруд знищено або пошкоджено внаслідок російського вторгнення“, 26-09-2023, in: <<https://df.news/2023/09/26/v-ukraini-ponad-500-relihiynykh-sporud-znyshcheno-abo-poshkodzheno-vnaslidok-rosijskoho-vtorhnen-nia/>>, [2023-11-23] [Duchovnij front Ukraini, „V Ukraini ponad 500 religijnich sporud zničeno abo poškodženo vnaslidok rosijskovo vtorhnenija“].
41. Епель Оксана, Скрипнюк Олександр, «Спецоперація» як злочин, in: *Закон і Бізнес*, 13-09-2022, <https://zib.com.ua/ua/152930-deystviya_rossii_podpadayut_pod_priznaki_mezhdunarodno-go_ter.html>, [2023-11-27] [Epel Oksana, Skripniuk Oleksandr, „Specoperacija“ jak zločin, *Zakon i Biznes*].
42. Міністерство культури та інформаційної політики України, „Через російську агресію в Україні постраждали 863 пам’ятки культурної спадщини“, 1-12-2023, in: <<https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-863-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/>>, [2023-12-05] [Ministerstvo kultury ta informacijnoj politiki Ukraini, „Čerez rosijsku agresiju v Uraini postrazhdali 863 pamiatki kulturnoj spadščini“].
43. Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року № 2188-IX „Про Заяву Верховної Ради України“ Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні“, in: *Верховна Рада України, Законодавство України*, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>>, [2023-11-28] [Pastanova Verchovnoj radi Ukraini vid 14 kvitnia 2022 roku № 2188-IX „Pro Zajavu Verchovnoj radi Ukraini „Pro včinnennia Rosiskoju Federacieju genocidu v Ukraini“].
44. Путин Владимир, „Об историческом единстве русских и украинцев“, in: *Президент России*, 12-07-2021, <<http://kremlin.ru/events/president/news/66181>> [2023-12-01] [Putin Vladimir, „Ob istoričeskom jedinstve ruskich i ukraincev“].
45. Путин Владимир, „Обращение Президента Российской Федерации“, in: *Президент России*, 21-02-2022, <<http://kremlin.ru/events/president/news/67828>>, [2023-12-01] [Putin Vladimir, „Obraščeniye prezidenta Rosijskoj Federacii“, in: *Prezident Rossiji*].

46. Сергейцев Тимофей, „Что Россия должна сделать с Украиной“, in: *РИА Новости*, 3-04-2022, <<https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>>, [2023-11-30] [Sergejcev Timofej, „Čto Rosija dolžna sdelat s Ukrainoj“, in: *RIA Novosti*].
47. Сокуренько Валерій В., „Війна Росії проти України – геноцид українського народу“, *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: збірник доповідей науково-практичної конференції (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.)*, Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023, с. 11–13 [Sokurenko Valerij V., „Vijna Rosiji protiv Ukraini – genocid ukrainskovo narodu“, *Zločinnist i protidija ij v umovach vijny: globalnij, regionalnij ta nacionalnij vimiri: zbirnik dopovidej naukovo-praktičnoj konferenciji (m. Vinnicia 12 kvitnia 2023 r.)*, Charkiv: Charkivskij nacionalnij universitet vnutrišnih sprav, 2023, с. 11–13].
48. *Укрінформ*, „Росія викрадає українських дітей: як їх повернути?“, 18-08-2023, in: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosia-vikraade-ukrainskih-ditej-ak-ih-povernuti.html>>, [2023-11-27] [*Ukrinform*, „Rosija vikraade ukrainskich ditej: jak ich povernuti?“].
49. *Урядовий портал*, „МКІП: Через російську агресію в Україні постраждали 1750 об'єктів культурної інфраструктури“, 1-12-2023, in: <<https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-cherez-rosi-sku-ahresiiu-v-ukraini-postrazhdaly-1750-obiektiv-kulturnoi-infrastruktury>>, [2023-12-05] [Uriadovij portal, „MKIP: Čerez rosijsku agresiju v Ukraini postrazhdali 1750 objektiv kulturnoj infrastrukturi“].
50. Янковський Олександр, Бадюк Олена, „Це був дійсно геноцид“: в Україні документують злочини РФ в Маріуполі для окремого подання у Гаагу“, in: *Радіо Свобода*, 14-11-2023, <<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-henotsyd-rosiya-haaha/32682784.html>>, [2023-11-25] [Jankovskij Oleksandr, Badiuk Olena, „Ce був dijsno genocid“: v Ukraini dekoumentujut zločini RF v Mariupoli dlia okremovo podannia u Gaagu“, in: *Radio Svoboda*].

Hanna Bazhenova

**Genocidal Dimensions of the Russo-Ukrainian War:
Targeting the People and Cultural Heritage of Ukraine**

Summary

When the Russian Federation launched a full-scale aggression against Ukraine, it violated the prohibition on the “use of force against the territorial integrity or political independence of any state”, embodied in Article 2, paragraph 4, of the United Nations Charter. The crimes committed by the Russian armed forces since 24 February 2022 in Ukraine constitute the most serious crimes of international concern, as confirmed by the International Criminal Court’s arrest warrant for Russian President Vladimir Putin and the Presidential Commissioner for Children’s Rights Maria Alekseyevna Lvova-Belova in connection with specific acts classified by this court as war crimes. At the same time, to constitute a crime of genocide, there must be a proven intent on the part of the accused to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial, or religious group.

This article examines the war crimes perpetrated by the Russian armed forces against the civilian population of Ukraine during the Russo-Ukrainian war and identifies signs of genocidal intent in these actions. It analyses explicit acts of genocide including killings, causing serious bodily or mental harm, the forced transfer of Ukrainian children to Russia and occupied territories, and the intentional creation of living conditions geared toward the physical destruction of the Ukrainians as a nation. Additionally, the article scrutinises the attacks on the country’s cultural heritage sites, which in turn can be qualified depending on the circumstances, as war crimes (when, inter alia, military necessity is not justified and the principle of distinguishing between military and civilian targets is violated), crimes against humanity (when they are systematic), or genocide (when they are part of a policy of identity destruction).

The author demonstrates that Russian aggression against Ukraine not only poses a threat to the territorial integrity and state sovereignty of the country, but also seeks to annihilate – at least partially – the Ukrainian nation, its identity, and its cultural heritage. The Russo-Ukrainian conflict exhibits signs of a genocidal campaign that are recognised by international law under the 1948 Genocide Convention. This is manifested in an attempt to commit genocide, direct and public incitement for genocide, and the commission of genocide in certain territories, specifically in Bucha and Mariupol.

However, substantiating and proving the crime across all of Ukraine will be more difficult and may take years. An exception to this challenge is the mass transfer of almost 4,500 Ukrainian orphans to Russia – a crime that concerns the entire country. Additionally, acts of torture and killings that occurred in the early stages of the full-scale invasion (February and March 2022) in the Kyiv and Chernihiv regions exhibit signs of genocide committed in certain territories. At the same time, the existing facts, viewed through a historical prism, indicate that the actions taken by Russian forces in Ukraine embody the characteristics of genocide.

Keywords: Russian Federation, Ukraine, UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Raphael Lemkin, cultural heritage, genocide.